РОЗДІЛ 4
ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.9

МИРОВА УГОДА В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

THE SETTLEMENT AGREEMENT IN THE ECONOMIC PROCESS

Гордієнко Т.О.,
старший викладач кафедри цивільного, трудового та господарського права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

У статті розглядається поняття, значення та сфера застосування мирової угоди в господарському процесі. Автором проаналізовано правові аспекти укладення, затвердження та виконання мирової угоди. За результатами проведеного дослідження сформовано пропозиції з удосконалення господарського процесуального законодавства на основі сучасних теоретичних підходів та досвіду правового регулювання відповідних відносин за законодавством зарубіжних країн.
Ключові слова: господарський процес, позов, спір, мирова угода, правочин, договір.

В статье рассматривается понятие, значение и сфера применения мирового соглашения в хозяйственном процессе. Автором проанализированы правовые аспекты заключения, утверждения и исполнения мирового соглашения. По результатам проведенного исследования сформированы предложения по усовершенствованию хозяйственного процессуального законодательства на основе современных теоретических подходов и опыта правового регулирования соответствующих отношений по законодательству зарубежных стран.
Ключевые слова: хозяйственный процесс, мировое соглашение, сделка, договор, иск.

The article discusses the concept, significance and scope of settlement agreement in the economic process. The author analyzes legal aspects of the conclusion, approval and execution of the settlement agreement. The results of the study generated suggestions for the improvement of the economic procedural legislation on the basis of modern theoretical approaches and experience of legal regulation of respective relations according to laws of foreign countries.
Key words: economic process, settlement agreement, deal, contract, claim.

Постановка проблеми. Інститут мирової угоди в господарському судочинстві має велике теоретичне та практичне значення, адже досягнення компромісу сприяє усуненню правової невизначеності у відносинах сторін, підтверджує їх прагнення до збереження ділових стосунків та забезпечує ефективне і оперативне відновлення порушеного права. Рішення щодо можливості завершення провадження в справі на погоджених сторонами умовах приймається судом виходячи із специфіки методу господарського процесуального права, який ґрунтується на поєднанні імперативних та диспозитивних засад. Питання застосування мирової угоди в господарському процесі є актуальним і потребує детального фахового опрацювання в умовах реформування процесуального законодавства у зв'язку з внесенням на розгляд Верховної Ради України проекту нової редакції Господарського процесуального кодексу України.

Стан дослідження. Розгляду поняття, значення та порядку укладення мирової угоди в господарському процесі присвячені роботи В. Беляневича, С. Васильєва, О. Чупрун, О. Євсєєва, А. Згами, Д. Сібільова та інших вчених. Самостійним напрямом наукових досліджень є умови застосування мирової угоди як спеціальної судової процедури в справах про банкрутство. Аналізу відповідних норм законодавства та практики його застосування приділено уваги в роботах Б. Полякова, Р. Афанасьєва, В. Джуня, О. Бірюкова та інших вчених. Правові аспекти укладення та виконання мирової угоди є актуальними і для цивільного процесу, вони розглядалися В. Комаровим, С. Фурсою, П. Черевком, О. Бортнік, Л. Фединяк та іншими фахівцями. Запропоновані правові підходи ефективно реалізуються в законотворчій діяльності, сприяють належному розумінню та правильному застосуванню норм процесуального законодавства, а також уніфікації судової практики. У той же час низка питань щодо застосування мирової угоди в господарському судочинстві потребує додаткового опрацювання в ході реформування процесуального законодавства під час здійснення судово-правової реформи.

Метою даної статті є формування пропозицій з удосконалення норм господарського процесуального законодавства з питань укладення, затвердження та виконання мирових угод у справах позовного провадження.

Виклад основного матеріалу. Виникнення та розвиток інституту мирової угоди зумовлені загальними нормативно закріпленими засадами розгляду та вирішення спорів між суб'єктами господарювання. Відповідно до чинного до 2001 року принципу арбітрування на арбітраж (пізніше – на арбітражний суд) було покладено обов'язок сприяти досягненню угоди між сторонами. Умови такої угоди (в разі її досягнення) подавалися у вигляді письмової заяви, підписаної представниками сторін. Рішення по суті спору приймалося відповідно до цієї угоди, якщо вона не суперечить законодавству, фактичним обставинам і матеріалам справи.

Поняття мирової угоди в її сучасному розумінні включено до тексту Господарського процесуального кодексу України в 2001 році на підставі Закону України «Про внесення змін до Арбітражного процесуального кодексу України» від 21.06.01р. № 2539-III. Слід зазначити, що чинний кодекс не розкриває поняття мирової угоди, хоча з його тексту вбачається, що її завданням є досягнення домовленості по суті спірних матеріально-правових вимог, які розглядаються судом.

У ст. 78 Господарського процесуального кодексу України передбачено, що умови мирової угоди викладаються в адресованих господарському суду письмових заявах, що долучаються до справи [1]. На практиці мирова угода найчастіше оформлюється у вигляді єдиного підписаного сторонами документа, який подається до суду із заявою про її затвердження.

Визначення мирової угоди в проекті нової редакції Господарського процесуального кодексу України (реєстраційний номер №6232) також не наведено, проте в ч. 1 ст. 193 проекту закріплено, що мирова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на основі взаємних поступок [2].

Щодо теоретичного визначення поняття мирової угоди єдиної думки в науковій літературі не сформовано. Як вказує Л. Фединяк, мирова угода означає укладену сторонами і затверджену судом угоду, відповідно до якої позивач і відповідач шляхом взаємних уступок ліквідують цивільно-правовий спір, що виник між ними [3, с. 53–56]. Іншого підходу дотримуються С. Фурса, Є. Фурса, С. Щербак, які зазначають, що мирова угода – це двостороння угода між позивачем та відповідачем, під час укладення якої вони фактично заново визначають свої права та обов'язки у спірних правовідносинах [4, с. 223]. За визначенням В. Беляневича, мирова угода – це договір, що укладається між сторонами з метою припинення спору на умовах, погоджених сторонами [5, с. 565]. Дана точка зору підтримана С. Васильєвим, який визначає мирову угоду як розпорядницьку дію сторін щодо взаємного врегулювання матеріально-правового спору, який виник, на взаємоприйнятних умовах [6, с. 158].

За висновками О. Бортнік, в основу мирової угоди можуть бути покладені прощення боргу, визнання вимог, відступне, залік вимог, новація, розстрочка чи відстрочка виконання спірного зобов'язання [4, с. 223–224].

У цілому представляється можливим кваліфікувати мирову угоду як домовленість сторін щодо врегулювання існуючого спору на певних, погоджених сторонами умовах.

З теоретичної та практичної точки зору важливим є правильне визначення правової природи мирової угоди. Приймаючи до уваги, що мирова угода є домовленістю, договором, що направлений на узгодження дій сторін у межах існуючого спору, такий документ має ознаки правочину, за визначенням ч. 1 ст. 202 Цивільного кодексу України. Правильною та обґрунтованою представляється позиція С. Фурси, Д. Сібільова, П. Черевка, А. Згами та інших вчених щодо необхідності застосування до мирової угоди загальних вимог до дійсності правочинів, окреслених у ст. 203 Цивільного кодексу України. Наслідком їх недотримання може бути недійсність мирової угоди. Наразі чинне законодавство не містить спеціальних норм щодо підстав визнання мирової угоди недійсною, а відтак це питання підлягає вирішенню на основі загальних приписів Цивільного кодексу України та Господарського кодексу України.

У зарубіжному законодавстві мирова угода також розглядається як правочин, домовленість, договір. Зокрема, за законодавством Франції мирова угода визначається як матеріально-правовий договір, приписи щодо її форми, змісту та сфери застосування зосереджено в ст.ст.2044-2058 Цивільного кодексу Франції. Підстави недійсності мирової угоди визначені в ст.ст. 2053-2057 Цивільного кодексу Франції (помилка в суб'єкті або предметі спору, вчинення угоди під впливом насильства або омани, підписання угоди на виконання недійсного договору або на основі підроблених документів, укладення мирової угоди щодо вимог, які раніше були розглянуті та вирішені судом в межах іншої судової справи і т.д.) [7, с. 583–584].

Мирова угода має і процесуальне значення, оскільки наслідком її укладення є припинення провадження у справі (за умови затвердження угоди судом). У літературі висловлена думка, що мирова угода має юридичну силу тільки коли вона затверджена судом, що фактично означає її кваліфікацію як судового рішення sui generis [8, с. 97]. У практиці вітчизняних судових органів переважає саме такий підхід, проте ця позиція потребує уточнення, оскільки нею нівелюється матеріально-правовий зміст мирової угоди як домовленості сторін.

На думку автора, мирова угода є документом комплексної правової природи – це матеріально-правовий договір, укладення якого призводить до процесуально-правових наслідків. Вказані складові елементи слід розглядати як окремо, так і в сукупності. Мирова угода як матеріально-правовий договір є укладеною з моменту досягнення сторонами в належній формі згоди з усіх істотних умов договору згідно з приписами ст.ст. 638, 640 Цивільного кодексу України та ст.180 Господарського кодексу України, якщо інший момент набрання чинності не погоджений сторонами (при цьому за будь-яких умов необхідним є дотримання приписів законодавства щодо дійсності правочинів). Така угода, як цивільно-правовий договір, є вчиненою навіть до затвердження судом (якщо інше не передбачено в самій угоді), адже характер відносин за правочином та його юридична сила визначаються саме його змістом, а не назвою. Іншими словами, навіть до затвердження угоди судом така домовленість буде обов'язковою для сторін як звичайний цивільно-правовий (господарський) договір, і на умови такої домовленості щодо зміни або припинення зобов'язань можна посилатися в загальному порядку. Зміст такої угоди потребує правової оцінки суду. У той же час ця домовленість не завершує судове провадження по справі і не може забезпечуватися заходами примусового виконання.

Ознак процесуально-правового документа мирова угода набуває виключно після затвердження судом, і саме із цього моменту її виконання забезпечується можливістю застосування заходів примусового виконання згідно Закону України «Про виконавче провадження».

Оспорювання мирової угоди (в тому числі і затвердженої судом) має здійснюватися в межах окремої судової справи. У випадку визнання її недійсною ухвала про припинення провадження у справі підлягає скасуванню в порядку перегляду за нововиявленими обставинами.

Відповідно до ч. 3 ст. 78 Господарського процесуального кодексу України мирова угода може стосуватися лише прав і обов'язків сторін щодо предмету позову [1]. Е п. 3.19 постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» від 26.12.11р. № 18 роз'яснено, що умови мирової угоди повинні безпосередньо стосуватися предмета позову, що виключає зазначення в ній дій, коштів чи майна, які не відносяться до цього предмета [9]. Така позиція є виваженою, оскільки в іншому випадку господарський суд буде змушений досліджувати відносини та обставини, які не відносяться до предмету спору, що суперечить загальним засадам судового розгляду. У цьому контексті помилковою представляється практика затвердження мирових угод про передачу майна у власність в рахунок погашення існуючого грошового боргу. З урахуванням наведеного викладена в ч. 1 ст. 193 проекту нової редакції Господарського процесуального кодексу України (реєстраційний номер № 6232) пропозиція щодо надання сторонам можливості під час укладення мирової угоди вийти за межі предмета спору представляється помилковою і потребує перегляду.

Мирова угода може бути укладена як щодо всіх позовних вимог, так і щодо їх частини, проте на момент завершення судового провадження має бути забезпечена правова визначеність за кожною заявленою позовною вимогою. Треті особи, що заявляють самостійні вимоги на предмет спору, можуть укладати мирову угоду в межах поданого ними позову. Прокурор та треті особи, що не заявляють самостійних вимог на предмет спору, не можуть виступати сторонами мирової угоди, проте вони не позбавлені права надавати суду пояснення та заперечення під час обговорення питання про можливість затвердження укладеної сторонами угоди.

Як вказувалося вище, метою мирової угоди є усунення існуючого в даний час спору на погоджених сторонами умовах, і саме цим має визначатися її зміст. А. Згама зазначає дві групи умов мирової угоди: обов'язкові (щодо умов, розміру і строків виконання зобов'язань) і факультативні (про відстрочку або розстрочку виконання зобов'язання, уступку права вимоги, визнання боргу або зменшення його розміру тощо) [10, с. 112]. Умови мирової угоди ма-

ють бути викладені чітко й недвозначно з тим, щоб не виникало неясності і спорів із приводу її змісту під час виконання. Господарський суд не затверджує мирову угоду, якщо вона не відповідає закону, або за своїм змістом вона є такою, що не може бути виконана у відповідності з її умовами, або якщо така угода остаточно не вирішує спору чи може призвести до виникнення нового спору. Мирова угода не може вирішувати питання про права і обов'язки сторін, які можуть виникнути в майбутньому, а також стосуватися прав і обов'язків інших юридичних чи фізичних осіб, які не беруть участі в справі або, хоча й беруть таку участь, але не є учасниками мирової угоди. Укладення мирової угоди неможливе і в тих випадках, коли ті чи інші відносини однозначно врегульовані законом і не можуть змінюватись волевиявленням сторін [9]. Прикладами спорів, що не підлягають врегулюванню на основі мирової угоди, є справи про визнання недійсними правочинів, про визнання права власності та ін.

Чинне законодавство не встановлює порядку розподілу судових витрат у випадку припинення провадження у справі у зв'язку з укладенням мирової угоди і водночас не обмежує сторони врегулювати ці питання за взаємною домовленістю. Зі змісту Господарського процесуального кодексу України вбачається, що включення до мирової угоди положень про розподіл судових витрат не суперечить загальним принципам господарського процесуального права і є доцільним із точки зору забезпечення повного та вичерпного врегулювання відносин сторін у зв'язку із завершенням судового провадження. За змістом ст. 131 проекту нової редакції Господарського процесуального кодексу України (реєстраційний номер № 6232) під час затвердження мирової угоди 50% суми сплаченого судового збору підлягає поверненню з бюджету, а решта розподіляється між сторонами порівну (якщо інші умови розподілу не погоджені в тексті мирової угоди) [2].

Окремої уваги потребує питання можливості забезпечення виконання мирової угоди шляхом застосування штрафних санкцій. Згідно з п. 3.19 постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» від 26.12.11 р. № 18 не можуть включатися до мирової угоди умови щодо застосування неустойки (штрафу, пені) за невиконання її умов [9]. Дана позиція представляється недостатньо обґрунтованою, оскільки позбавляє сторони можливості застосування санкцій до особи, яка порушує прийняті на себе зобов'язання. В якості прикладу зарубіжного досвіду врегулювання відповідних питань можна навести приписи ст. 2047 Цивільного кодексу Франції, згідно з якою до мирової угоди можуть бути включені умови про застосування санкцій у відношенні того, хто не виконує дану угоду [7, с. 582]. Доцільним є запровадження подібних правил у національному законодавстві з конкретизацією порядку та умов застосування (стягнення) відповідних нарахувань із метою недопущення ускладнень у подальшому виконанні мирової угоди.

Затвердження мирової угоди відбувається в судовому засіданні за результатами обговорення даного питання учасниками судового процесу. Затвердження мирової угоди є підставою припинення провадження в справі згідно з п. 7 ч. 1 ст. 80 Господарського процесуального кодексу України. Слід зазначити, що затвердження судом мирової угоди з одночасним припиненням провадження в справі є одноактною (нерозривною) процесуальною дією і не може розглядатися як два самостійних акти – окремо щодо затвердження мирової угоди і щодо припинення провадження (п. 3.19 постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» від 26.12.11р. № 18) [9].

За чинним Господарським процесуальним кодексом України затвердження мирової угоди можливе лише до завершення розгляду справи в суді першої інстанції, а також на стадії виконання рішення суду. Такими повноваженнями не наділені суди апеляційної та касаційної інстанцій, а також Верховний Суд України. Діючий правовий механізм суттєво обмежує диспозитивні права сторін із врегулювання спору на основі взаємної домовленості після завершення розгляду справи в першій інстанції. Проектом нової редакції Господарського процесуального кодексу України (реєстраційний номер № 6232) передбачена можливість укладення мирової угоди на будь-якій стадії судового провадження. Якщо мирову угоду укладено на етапі оскарження та перегляду судового рішення, суд відповідної інстанції затверджує таку угоду з одночасним визнанням судового рішення нечинним і закриває провадження в справі [2].

Важливе значення для сторін мирової угоди має визначений законодавством порядок її виконання. За змістом ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження» мирова угода не віднесена до числа виконавчих документів, видача господарським судом наказу на примусове виконання мирової угоди також не передбачена. Згідно з п. 3.19 постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» від 26.12.11 р. № 18 у разі ухилення однієї зі сторін від виконання мирової угоди після закінчення строку (настання терміну) виконання нею своїх обов'язків за цією угодою:

1) якщо ухвала господарського суду про затвердження мирової угоди відповідає вимогам ст. 18 Закону України «Про виконавче провадження», то вона є виконавчим документом у розумінні п. 2 ч. 2 ст. 17 названого Закону і підлягає виконанню державною виконавчою службою; тому за наявності зазначеної умови позовна заява про спонукання до виконання мирової угоди не підлягає розгляду в господарських судах;

2) якщо ж ухвала суду про затвердження мирової угоди не містить усіх даних, зазначених у ст. 18 названого Закону, то така ухвала не має статусу виконавчого документа, і інша сторона в справі не позбавлена права звернутися з позовом про спонукання до виконання мирової угоди, у випадку задоволення якого господарський суд видає наказ. Відповідний позов може мати як майновий, так і немайновий характер у залежності від змісту умов мирової угоди [9].

З метою створення реальних гарантій захисту прав сторін мирової угоди вбачається доцільним запровадження більш чітких приписів щодо виконання даного документа. Необхідним є включення до тексту Господарського процесуального кодексу України спеціальної норми про те, що ухвала про затвердження мирової угоди (якщо за такою угодою передбачається вчинення певних дій) має відповідати всім вимогам, передбаченим для виконавчого документа. У разі ухилення особи від виконання зобов'язань за мировою угодою відповідні дії підлягають вчиненню в примусовому порядку згідно із Законом України «Про виконавче провадження» на підставі ухвали суду про затвердження мирової угоди. У випадку виявлення невідповідності постановленої ухвали вимогам до виконавчого документа такі недоліки підлягають усуненню в порядку ст.ст. 88-89 Господарського процесуального кодексу України, а не шляхом порушення нової судової справи.

Мирова угода також може бути укладена сторонами на стадії виконання судового рішення, тоді вона затверджується господарським судом і є підставою закінчення виконавчого провадження.

Висновки. В якості висновку можна зазначити, що мирова угода є важливим та ефективним способом врегулювання господарського спору на основі компромісу та дотримання комерційних інтересів сторін. Активізації

застосування даного правового інституту сприятиме вдосконалення норм законодавства на основі результатів проведених наукових досліджень, аналізу судової практики та позитивного зарубіжного досвіду.

Автор сподівається, що запропоновані рекомендації будуть корисними під час проведення законопроектної роботи та сприятимуть подальшому розвитку засад диспозитивності в господарському процесі України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.91 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-12.

2. Проект Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (реєстраційний номер № 6232) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415.

3. Фединяк Л. Мирова угода як спосіб врегулювання цивільно-правових спорів: окремі питання / Л. Фединяк // Право України. – 2003. – № 4. – С. 53–56.

4. Черевко П.П. Взаємодія цивільного та цивільного процесуального права при укладенні мирової угоди в цивільному процесі / П.П. Черевко // Право і безпека. – 2012. – № 5. – С. 223–226.

5. Васильєв С.В. Судочинство в господарських суда / С.В. Васильєв. – Х.: Еспада, 2013. – 320 с.

6. Беляневич В.Е. Господарський процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / В.Е. Беляневич. – К.: Видавництво «Юстініан», 2008. – 872 с.

7. Гражданский кодекс Франции (кодекс Наполеона) / Пер. с франц. В. Захватаев. – К.: Истина, 2006. – 1008 с.

8. Євсєєв О.П., Жигалкін І.П., Присяжнюк О.О. Правова природа мирової угоди в господарському процесі // Проблеми законності. – 2012. – № 120. – С. 94–103.

9. Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 26.12.11р. № 18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0018600-11.

10. Згама А.О. Деякі аспекти укладення мирової угоди у господарському процесі / А.О. Згама // Науковій вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2013. – № 5. – С. 110–113.